

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 141.144:27-1]:159.923

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.39>

**ФІЛОСОФІЯ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ЯК ОСОБИСТОСТІ
(Рецензія на підручник доктора філософських наук, професора
Сабадухи Володимира Олексійовича «Філософія критичного мислення
та прийняття рішень». Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківського
національного технічного університету нафти і газу, 2023. 484 с.)**

Річард Горбань

*ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»,
факультет гуманітарних наук, кафедра богослов'я
вул. Гарбарська, 22, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна*

Цього року вітчизняна навчально-методична література поповнилася підручником В. О. Сабадухи «Філософія критичного мислення та прийняття рішень», який став важливим внеском у національне підручникотворення. З одного боку, його поява має значення для розростання соціогуманітарного дискурсу, оскільки розширює спектр філософських дисциплін, їх предметне поле, модернізує багатство субдисциплінарних конфігурацій, концепцій, теоретико-методичних стратегій філософської науки. З другого боку, він спирається на національну філософську традицію персоналізму і є як філософським, так і науковим внеском у її піднесення.

Підручник – результат наполегливої багаторічної праці професора Сабадухи над осмисленням проблеми духовного розвитку людської особистості у процесі розробки автором метафізичної теорії особистості, адже, на його переконання, призначення філософії полягає в тому, щоб пробудити у людини прагнення до вдосконалення свого внутрішнього світу, до особистісного буття, а це неможливо без розвитку критичного мислення як засобу самопізнання та формування цілісної картини світу.

Уперше у вітчизняній та європейській філософії на основі авторської концепції ступенів духовного розвитку людини викладено процес формування критичного мислення й доведено роль національного інтересу в прийнятті рішень. В умовах екзистенційної війни, коли національно свідомо й відповідально українська спільнота непохитно впроваджує пріоритет духовного над матеріальним у практичному вимірі життя, відсутність критичного мислення у певній частини громадян України не тільки гальмує розбудову демократичного суспільства, а й стає проблемою безпеки як держави, так і окремої людини, питанням збереження її життя. Пріоритет духовного над матеріальним є ключовим постулатом підручника. Очевидно, що це вихідне твердження сьогодні як ніколи на часі. В умовах, коли цінність будь-якого доробку науковця вимірюється економічною ефективністю, такі праці встановлюють інші правила: критерієм їх результативності виступає духовний розвиток людини, здатної захистити гідність і свободу на обох рівнях свого особистісного існування – індивідуальному та спільнотному.

Варто зауважити, що підручник отримав гриф «Рекомендовано до друку Вченою радою Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу» (протокол № 03/648 від 5 квітня 2023 р.).

Навчальне видання містить систематизований виклад процесу формування критичного мислення та спрямоване на активізацію пізнавальної, самостійної, творчої діяльності студентів. Підручник створений для бакалаврів і магістрів, а також буде цікавим викладачам суспільних наук.

Ключові слова: пріоритет духовного над матеріальним, метафізична теорія особистості, істина, брехня, персоналізм, україноцентризм, особочентризм, економочентризм.

Війна, в епіцентрі якої опинилась Україна, оголила відверте протистояння двох цивілізаційних парадигм – економіцентричної і особіцентричної. З погляду філософії, перемога у цій війні є вирішенням питання щодо ствердження в новому тисячолітті вищості одного із двох діаметрально протилежних напрямів цивілізаційного піднесення – матеріального прогресу чи духовного розвитку людини. Спровоковані російсько-українською війною глобальні загрози, перед якими опинився сучасний світ, постали в есхатологічній перспективі останньої битви матеріального і духовного. На шальках терезів ціннісний вибір людства – економічна доцільність чи доцільність людського життя.

Або «цивілізація смерті» (св. Іван Павло II), поширюючи свій глобалізаційний механізм технізованого кількісного захоплення простору і часу, у ході висхідного зростання хвиль перманентної економічної кризи утвердить тотальний матеріалізм і споживацтво в умовах організованого хаосу диктатур, відтак дійде логічного для некрофільії кінця: шляхом остаточної заміни принципу «бути» на принцип «мати» через деонтологізацію світу знеособлена людина буде позбавлена екзистенційного простору, а в процесі моделювання її сутнісних характеристик за допомогою віртуальних, психологічних практик, біогенних маніпуляцій і новітніх технологій з поєднання органічної і неорганічної матерій – людської автентичності. Остаточна перемога матеріального над духовним означатиме вичавлення людини з центру Всесвіту на маргіналії та зникнення людства як соціокультурної спільноти і як біологічного виду.

Або прокинеться, оговтається та перемаже приспане і зведене нанівець за останні триста років природне людське прагнення життя й вічності. Постає логічне питання вибору між кількісними і якісними цінностями та відповідно питання спотворення в сучасному світі співвідношення між цілями і засобами життя. Адже економіка є засобом людського життя, а не його ціллю. Свідомість людства набуде спрямування на цілі, а не на засоби життя. Домінуючому в сучасній культурі фейків і симулякрів матеріальному принципу кількості буде протиставлений духовий якісно-ціннісний принцип буття та права людини на існування. Ключовим стане питання розвитку людської особи, яка є якістю людини, її духовним параметром – тим, чим вимірюється цінність людського буття. Відтак пріоритет духовного над матеріальним означатиме відновлення права людини на життя та повернення їй гідності й свободи.

На моє переконання, тригером, який спрямує свідомість людства на духовий якісно-ціннісний принцип буття, стане героїчний спротив української нації, що не вкладається ні в які кількісні параметри й обчислювання. Від початку російсько-української війни, а не лише її повномасштабної фази (під час якої духовний феномен українства нарешті побачив увесь світ) наш народ непохитно впроваджує пріоритет духовного над матеріальним у практичному вимірі життя, доводячи, що від сили та першості духу залежить збереження щонайменше 41 мільйона реальних людських життів.

Пріоритет духовного над матеріальним є конститутивним постулатом рецензованого підручника. Цілком очевидно, що підручники, вихідне твердження яких визначає напрямок цивілізаційного руху розвитку, сьогодні як ніколи на часі. В умовах, коли цінність будь-якої праці науковця вимірюється економічною ефективністю, такі підручники встановлюють інші правила: критерієм їхньої ефективності виступає духовний розвиток людини, здатної захистити гідність і свободу на обох рівнях свого особового існування – індивідуальному та спільнотному.

Перевагою рецензованого підручника, як наукової праці навчально-методичного характеру, тобто розрахованої безпосередньо на практичне використання у навчально-виховному процесі, є чітке розуміння автором завдань сучасної освіти та напрямку її

розвитку, адже для нього «пріоритет духовного означає пріоритет освіти й виховання» [6, с. 398]. Ця теза не тільки послідовно концептуалізує підручник Володимира Сабадухи у формі філософії духовного розвитку людини, а й виступає свідченням його академічної добросовісності у відстоюванні таких понять, як «виховання» і «навчально-виховний процес», що витискаються з українського педагогічного дискурсу задля утвердження новомодної тези «навчання без освіти». Зауважена мною якість рецензованого підручника вигідно вирізняє його на тлі спроби вітчизняних учених виробити україноцентричну концепцію освіти, її стратегію й засади, які б відповідали завданням розвитку національної культури, розбудови національної держави та вимогам національної безпеки. Це засвідчив спільний Круглий стіл Інституту вищої освіти НАПН України й Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України на тему «Глобалізація вищої освіти (національний та інституційний рівні)» (29 листопада 2022 р.) [5, с. 250–283]. На ньому шість науковців представили свої напрацювання останніх років у галузі філософії освіти, сукупний зміст яких полягає в намаганні вписатися у сучасні стандарти базового економічного й екологічного тренду глобального соціуму з його настановами стійкого розвитку та конкурентоспроможності. Натомість підручник професора Сабадухи пропонує досвід формулювання навчально-виховної концепції на філософських засадах пріоритету духовного над матеріальним, яка поєднує національні й глобальні інтереси через зміну людських якостей у процесі формування та вдосконалення людини до рівня особи.

Важливою перевагою рецензованого підручника, як підручника з філософії, є те, що основою його концептуальних засад виступає онтологічна і метафізична істина. На необхідності повернення у дискурс соціогуманітарних наук і філософії категорії «істина» наполягає Анатолій Єрмоленко, адже бінарні коди «істина/хиба», за словами професора, визначають розвиток як філософії, так і науки від їхніх початків, однак, з подачі постмодерністів, істину дедалі більше заперечують навіть як регулятивну ідею. На переконання очільника української академічної філософії, істина поряд із моральністю, яка із неї безпосередньо впливає, є й повинні бути для науковця-філософа найголовнішими цінностями [3, с. 3–12]. Критерій істини, на переконання автора підручника, є основоположним у критичному мисленні, позаяк «людина, яка володіє критичним мисленням, має відчувати цю межу між абсолютним і хибним» [6, с. 318].

Рецензований підручник є підручником з філософії критичного мислення та прийняття рішень. З одного боку, його поява має значення для розвитку соціогуманітарного наукового дискурсу, оскільки розширює спектр філософських дисциплін, їхнє предметне поле, модернізує багатство субдисциплінарних конфігурацій, концепцій і теоретико-методичних стратегій філософської науки.

З другого – підручник професора Сабадухи спирається на національну філософську традицію персоналізму і є як філософським, так і науковим внеском у її розвиток. Спробую пояснити, як цей другий аспект пов'язаний із ключовим методологічним постулатом підручника, закладеним автором у положенні про безпосередню взаємозалежність процесу формування критичного мислення і духовного розвитку людини. У світлі самоочевидного факту, що головним ресурсом сучасного світу є знання, а головною небезпекою, яку підсилили події останніх п'яти років (COVID-19 та війна у центрі Європейського континенту), є дезінформація (сучасний модус брехні), підручник із філософії критичного мислення та прийняття рішень набуває особливого значення, адже в ньому запропоновано теоретико-методологічні засади протистояння загрозам брехні. Про зростання небезпеки брехні у XXI столітті на самому його початку попереджав український філософ-персоналіст Сергій Кримський, стверджуючи, що збільшення ризиків брехні відбуватиметься

пропорційно зростанню інформаційних мереж і створюватиме аварійні ситуації в них у глобальних масштабах. Найважливішим стратегічним ресурсом людства проти брехні мислитель вважав «моральний розум», поза критичним осмисленням якого не можна приймати остаточних рішень, його становлення пов'язував передусім із християнською духовною традицією та головне його призначення вбачав у формуванні духовності нового тисячоліття [4, с. 3, 30]. Про загрозу брехні ще раніше попереджав інший український філософ-персоналіст – Микола Бердяєв. За його твердженням, «прагматична брехня» через «організовані міфи», вкорінені в масову свідомість, керує світом, перетворюючи його на «організований і технізований хаос» [1, с. 224], вона згенерувала «діалектичну брехню» в комунізмі й «вітально-динамічну» у фашизмі [2, с. 21], позаяк брехня є основою тоталітаризму. Зростання питомої ваги брехні Бердяєв розглядає як процес і соціальний, й індивідуально-психологічний, що посилює дегуманізацію й деперсоналізацію. Брехня підтримує організацію суспільства, але руйнує свідомість особи, що спричиняє деградацію як особи, так і суспільства [7, с. 726].

Слід звернути увагу на виразно авторський характер підручника з філософії критичного мислення та прийняття рішень: ряд фундаментальних філософських питань і актуальних соціокультурних проблем розглянуто у фокусі філософії критичного мислення та концептуально у світлі авторської теорії чотирьох ступенів духовного розвитку людини. Ця теорія є концептуалізуючою на рівні як теоретичних, так і методичних завдань підручника, зумовлених ідеєю «зміни парадигми буття людини із знеособленої на особистісну», яка, на думку філософа, стане виходом зі стану антрополого-глобальної катастрофи [6, с. 210]. Засадничий принцип філософії критичного мислення – пріоритет духовного над матеріальним – автор розробляє в парадигмальних межах особочентризму, протиставленого економочентризму, наполягаючи на тому, що «особистісне начало врівноважує різні аспекти буття на основі пріоритету духовного над матеріальним, тоді як знеособлене вносить дисгармонію й хаос, оскільки воно віддає пріоритет матеріальним потребам, а тому непомірно стимулює матеріальне виробництво» [6, с. 134].

Головне завдання рецензованого підручника – формування суб'єкта критичного мислення (тобто особи) – доцільно співвіднесене із авторським баченням головного завдання вищої освіти – формування національної еліти. На переконання науковця, «модернізація соціуму залежить передусім не від матеріально-технічних чинників, економічних реформ чи кадрових рішень, а від інтелектуального, морального й духовного ступеня розвитку інтелектуальної еліти й філософів зокрема» [6, с. 422]. Цілком справедливо реалізацію пріоритету духовного над матеріальним як фундаментального принципу буття людської особи професор Сабадуха визначає як сферу відповідальності філософів [6, с. 423]. У цей спосіб він не тільки пояснює особисту мотивацію створення саме такої модифікації підручника, а й, як філософ і науковець, бере відповідальність за наявну, хоч і не конкретизовану в його тексті практичну мету – дієво впроваджувати у життя філософію духовного розвитку людини як особи.

Безперечно цінним надбанням підручника Володимира Сабадухи є скерованість критичного мислення на «пробудження національної свідомості до формування правового поля взаємодії громадянського суспільства і влади» [6, с. 422]. Важливо, що зусиллями автора співвіднесеність національного виміру (Тема 7) і глобального (Тема 9) збалансована таким чином, що задекларовані ідеї, з одного боку, набувають універсального характеру, з другого – роблять підручник україноцентричним. Автор розробив націотворчий і державотворчий комплекс пов'язаних внутрішньою логікою взаємозумовлених понять, як-от «національна ідея», «національні цінності», «національний інтерес», «національна

безпека», та об'єднав їх ідеологією персоналізму, яку вважає «вищою формою національної самосвідомості», що за своїм змістом становить «сукупність філософських, моральних, політичних принципів, скерованих на формування в громадянина особистісної позиції» [6, с. 170]. У цьому контексті він висловив цінну концептуальну тезу: особа – це принцип буття українського суспільства [6, с. 397]. Слід зазначити, що ця теза вкладається в поняття «спільнотна особа», яке розроблялося такими філософами-персоналістами, як Кароль Войтила, Чеслав Станіслав Бартнік, Сергій Кримський. Професор Сабадуха у цій тезі вказав на глибинний онтологічний зв'язок української ментальності як способу мислення із персоналістичним мисленням, сприйняттям і тлумаченням світу. На мій погляд, він, по суті, пояснив феномен українського спротиву, тобто у системі духовного життя українського народу було сформовано непереборну потужну інтенцію до вищого духовного розвитку людини, творення її особового якісно-ціннісного виміру, яка і визначила спосіб дії й модель поведінки української спільноти, що здивували весь світ 24 лютого 2022 року. Отже, висновок, який впливає з розглянутих мною аспектів рецензованого підручника і до якого автор підводить чітко продуманими настановами: розвиток критичного мислення – це безпека особи, національної держави та людства, що відкриває шлях до майбутнього без війн.

Заслугує на увагу продумана структура підручника, дев'ять розділів-тем якого становлять концептуальну цілість, послідовно висвітлюючи процес формування критичного мислення та роль факторів, що на нього впливають. Кожна тема представлена у теоретичній і практичній площинах. У першій площині кожна тема завершується лаконічним написанням зрозумілою мовою висновком. Питання, подані після нього, співвіднесені із цим узагальненням – висновок фокусує й скеровує відповідь, хід думки у правильне русло, допомагає відкинути зайве та сконцентруватися на головному, першорядному, тобто задає критерії для критичної оцінки студентом власної відповіді. Друга площина містить комплекс питань і практичних вправ, підібраних у такий спосіб, щоб спонукати студента до внутрішнього діалогу та розмислів над проблематикою розділу. Орієнтиром і вагомим філософським підґрунтям у генеруванні самостійної думки в процесі зазначених розмислів виступають «Додатки» (3, 4, 5). У цьому контексті зауважу, що підручник написано зрозумілою людиною з вищою освітою мовою, без зайвого спрощення наукового дискурсу і водночас без невмотивованого переобтяження термінологією та модного сьогодні зловживання поняттями й термінами, запозиченими у технічних і природознавчих наук й недоречними у філософському тексті.

Зрозуміло, що немає ідеальних праць, адже дослідницьке поле завжди детерміноване тими чи іншими чинниками, до того ж у з'ясуванні будь-якої наукової проблеми цілком мирно співіснують різні шляхи її розв'язання. До прикладу, у нас із автором підручника різні тлумачення термінів «особа» і «особистість», оскільки я звертаюся до означеного ним поняття з позиції таких філософських наук, як релігієзнавство і богослов'я, а професор Сабадуха – з позиції історії філософії. Також маємо дуже відмінні погляди на постать Ніцше та критерії оцінки його внеску в розвиток персоналістичної думки. Тому, як рецензент, свої зауваження висловлю не стільки у формі критики, скільки у вигляді порад, які, на мою думку, могли б поглибити деякі аспекти висвітлення метафізичної теорії особи, позаяк не все може потрапити у фокус уваги автора:

– можливо, у першому розділі «Філософські витоки теорії ступенів духовного розвитку людини» (Тема 2), в якому подається історія становлення та формування уявлень про ступені духовного розвитку людини, бракує висвітлення сучасного етапу, адже запропонована автором генеза філософської ідеї закінчується параграфом «Особистісні й знеособлені тенденції у світовій філософії ХХ ст.». Натомість за понад двадцять років ХХІ століття

(майже чверть) у хаосі всіх цих «постпост» напрямків, кожний з яких наввипередки проголошував зникнення тої чи іншої ідентичності, яка формує неповторність людської особи та її цінності, або констатував чергову смерть: «смерть історії», «смерть філософії», «смерть мистецтва», «смерть об'єкта», «смерть суб'єкта», дійшло аж до деонтологізації світу, яка означає не просто знеособлення, а руйнування людини як мікрокосму. Деонтологізація сплющує буття як ареал людської ідентичності – не залишає простору для існування людини та виміру для розвитку якісно-цінних ознак її особи як вищої цінності буття. Це робиться з якоюсь диктаторською затятістю: немає буття – немає особи! Наявність параграфа, в якому висвітлювалися б не деперсоналістичні, а відверто антиперсоналістичні тенденції кінця ХХ – першої чверті ХХІ століть, надала б історії питання завершеності, а авторська теорія ступенів духовного розвитку людини на тлі цих жахаючих тенденцій набула б ще більшої актуальності;

– твердження «Головною причиною антрополого-глобальної катастрофи є людська деструктивність: моральна недосконалість й відсутність критичного мислення» [6, с. 226] видається занадто категоричним, воно не тільки спрощує проблему, а й вступає у суперечність із насправді головним постулатом рецензованого підручника та його головною настановою – «пріоритет матеріального треба замінити на пріоритет духовного» [6, с. 226]. Головною причиною антрополого-глобальної кризи, яка за 150 років свого хвилеподібного зростання досягла фази катастрофи, є послідовне утвердження тотального матеріалізму та крайніх форм його вияву – сцієнтизму та секуляризму, які не тільки опанували всі соціокультурні сфери, а й паралізували обидва головні різновиди духовної культури, що безпосередньо відповідають за формування світоглядних засад людської культури й якісно-ціннісного виміру людської особи – філософію і релігію. Коли ці дві «символічні форми культури» (Кассієр) перестають виконувати притаманні лише їм функції, настає культурний колапс. Абсолютизація зауваженого мною твердження відбулася, зокрема, з тієї причини, що релігія випала з фокусу уваги автора. Гадаю, доречно буде ввести принаймні у словникову частину підручника поняття «релігія», «сцієнтизм» і «секуляризм».

Як бачимо, підручник Володимира Сабадухи «Філософія критичного мислення та прийняття рішень» відповідає найважливішим (без перебільшень) потребам сучасності та надає філософські засади для розв'язання її найактуальніших проблем. Наразі війна, розв'язана проти України, довела його практичне значення. У різних своїх аспектах рецензований підручник переконує в тому, що побудова національної освіти і науки має таке саме стратегічне значення, як і побудова національної армії, та є невідкладним питанням національної безпеки, від вирішення якого залежить не лише існування України, а й у прямому сенсі життя кожного її громадянина. Вважаю, варто підтримати не просто оптимістичну, а теоретично і практично обґрунтовану, україноцентричну, концептуально виважену академічну позицію автора.

Список використаної літератури

1. Бердяєв М. О. Доля людини в сучасному світі. *Дух і реальність*. Харків : Фоліо, 2003. 680 с.
2. Бердяєв М. О. Парадокс брехні. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 20–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2014_4_6
3. Єрмоленко А. М. Академічна філософія як «нове просвітництво» для діалогічної цивілізації. *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 11. С. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2019.11.003>
4. Кримський С. Б. Заклики духовності ХХІ століття: із циклу щорічних пам'ятних лекцій ім. А. Оленської-Петришин. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. 30 с.

5. Лях В. В., Мелков Ю. О., Любимий Я. В., Зінченко В. В., Нечипоренко В. О., Петроє О. М., Бойченко М. І. «Глобалізація вищої освіти (національний та інституційний рівні)»: Матеріали спільного Круглого столу Інституту вищої освіти НАПН України та Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (29 листопада 2022 року, м. Київ, Україна). *Філософія освіти*. 2022. № 28 (2). С. 250–283. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-15>
6. Сабадуха В. О. Філософія критичного мислення та прийняття рішень: підручник. Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, 2023. 484 с.
7. Gorban R. A. Truth, Good and Beauty: Categories of Mykola Berdyaev's Eschatological Metaphysics, as an Alternative to the Value Chaos of Contemporaneity. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*. 2021. Vol. 11, Issue 2 (Jun). P. 713–733. DOI: <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1711>

**PHILOSOPHY OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF HUMAN
AS A PERSONALITY (Review of the *Philosophy of Critical Thinking and Decision
Making* textbook by Professor Volodymyr Oleksiiovych Sabadukha,
Doctor of Philosophy. Ivano-Frankivsk: Publishing House of Ivano-Frankivsk
National Technical University of Oil and Gas, 2023. 484 p.)**

Richard Gorban

*Ivano-Frankivsk Ivan Zolotousty Academy,
Faculty of Humanities, Department of Theology
Harbarska str., 22, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

This is the year when Ukrainian educational and methodological literature was replenished with the *Philosophy of Critical Thinking and Decision Making* textbook by V. O. Sabadukha, which became an important contribution to the national textbook writing. On the one hand, its appearance is important for the growth of socio-humanitarian discourse, as it expands the range of philosophical disciplines, their subject field, modernizes a plethora of sub disciplinary configurations, concepts, theoretical and methodological strategies of philosophical science. On the other hand, it rests on the national philosophical tradition of personalism and is both a philosophical and scientific contribution to its promotion. The textbook is the outcome of years of hard work of Professor Sabadukha on understanding the issue of spiritual growth of the human personality in the process of developing his metaphysical theory of personality. According to the author, the purpose of philosophy is to awaken in a person the desire to improve his inner world, aspiration towards existence as a personality, which is impossible without the development of critical thinking as a means of self-knowledge and formation of a holistic picture of the world.

The process of critical thinking formation is outlined and the role of national interest in decision-making is proved for the first time in Ukrainian and European philosophy, based on the author's concept of the stages of spiritual development of a person. Under conditions of the ongoing war, when the nationally conscious and responsible Ukrainian community remains steadfast in prioritizing the spiritual over material in the practical dimension of life, the lack of critical thinking among a certain part of the citizens of Ukraine, though, not only hinders the development of a democratic society, but also becomes a security problem for both the state and the individual, the matter of saving his life. The priority of the spiritual over the material is the key postulate of the textbook. Obviously, this initial statement is more relevant today than ever. In conditions when the value of any legacy of a scientist is measured by economic efficiency, such works establish other rules: the criterion for their effectiveness is the spiritual development of a person who is able to protect dignity and freedom at both levels of his personal existence, individual and social.

It should be noted that the textbook received the signature stamp *Recommended for printing by the Academic Council of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas* (Minutes No. 03/648 dated 5 April 2023).

The educational publication contains a systematic presentation of the process of formation of critical thinking and is aimed at enhancing the cognitive, independent, creative activity of students. The textbook is intended to be used by bachelors and masters, and will also be of interest to teachers of social sciences.

Key words: Priority of the spiritual over the material, metaphysical theory of personality, truth, falsehood, personalism, Ukraine-centrism, person-centrism, economic centrism.